

Наталія Іваницька
(м. Вінниця, Україна)

ТЕКСТ В АСПЕКТІ МОДЕЛЕЙ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ПЕРЕКЛАДУ

У статті здійснено огляд основних існуючих теоретичних концепцій, що лежать в основі створення моделей оцінки якості перекладу. З'ясована важливість створення класифікаційних вимірів для проведення об'єктивної оцінки якості перекладу. Проаналізовано основні положення праць Ю. Найди, К. Райса, Г. Фермеєра, присвячених критиці перекладу. Вказано на основоположні засади концепції норм перекладу Г. Турі, Е.Честермана та К. Райс. Значну увагу приділено встановленню ключових ознак функціонально-прагматичної моделі оцінки перекладу Дж. Хаус, заснованій на понятті реконтекстуалізації тексту оригіналу. Окреслено основні проблеми кількісних моделей оцінки якості перекладу, які використовують у зарубіжних країнах.

Ключові слова: *текст, переклад, модель оцінки якості перекладу, критика перекладу, теоретичні моделі оцінки якості перекладу, кількісні моделі оцінки якості перекладу.*

В статье сделан обзор основных существующих теоретических концепций, лежащих в основе создания моделей оценки качества перевода. Выяснена важность создания классификационных измерений для проведения объективной оценки качества перевода. Проанализированы основные положения трудов Ю. Найды, К. Райса, Г. Фермеера, посвященных критике перевода. Указано на основополагающие принципы концепции норм перевода Г. Туре, Е. Честермана и К. Райс. Значительное внимание уделено установлению ключевых признаков функционально-прагматической модели оценки перевода Дж. Хаус, основанной на понятии реконтекстуализации текста оригинала. Определены основные проблемы количественных моделей оценки качества перевода, которые применяются в зарубежных странах.

Ключевые слова: *текст, перевод, модель оценки качества перевода, критика перевода, теоретические модели оценки качества перевода, количественные модели оценки качества перевода*

This paper provides an overview of the basic actual theoretical concepts underlying the translation quality assessment models. The author clarifies the importance of building classification measurements for objective translation quality assessment. The research focuses on the fundamental position and conceptual aspects of Eu. Nida's, C. Rice's, G. Vermeer's works. The paper specifies the key principles of G. Toury's, A. Chesterman's and K. Rice's translation concepts. The author analyses the ground features of functional and pragmatic J. House's translation quality assessment model based on the notion of re-contextualisation of an original text. The basic problems of quantitative translation quality assessment models used in foreign countries are discussed.

Key words: *text, translation, translation quality assessment models, theoretical translation quality assessment models, practical translation quality assessment models.*

Текст як багатомірний, комплексний, різномірний мовознавчий одиниця завжди перебував в полі зору перекладознавства. Тоді як на сьогодні визначені основні стратегії та моделі перекладу різножанрових текстів, проблема оцінки якості перекладу залишається однією з найскладніших і неоднозначних на теренах транслатології. За останні роки були розроблені різновекторні теоретичні підходи до створення моделі оцінки перекладеного тексту на предмет його відповідності вихідному тексту, а також запропонована низка практичних (кількісних) моделей оцінки якості перекладу. Проте всі вони мають певні недоліки і не можуть отримати статусу універсальних. Навіть уведення в дію міжнародних та європейських стандартів, які активно застосовують для оцінки якості перекладів, не розв'язало проблеми створення критеріїв формування оцінки якості цільового тексту в транслатології, що актуалізує розвиток наукової думки в цьому напрямку.

Зауважимо, що проблемою визначення якості перекладу тією чи іншою мірою було зацікавлено немало дослідників. Вона дискутувалася в працях із загальної теорії перекладу (Л. Бархударов, В. Виноградов, В. Комісаров та ін.), розглядалася в аспекті еквівалентності і адекватності перекладу (Ю. Ваннікова, О. Горбачевський, Ю. Найда, А. Нойберт, Я. Рецкер, А. Швейцер та ін.). Проте і досі залишається

більше питань, аніж відповідей, коли мова йде про вироблення ефективної моделі оцінки якості перекладу, особливо, якщо взяти до уваги останні досягнення у сфері дискурсології, когнітивістики, психолінгвістики, етнолінгвістики, лінгвокультурології.

Мета статті полягає в критичному аналізі існуючих теоретичних і практичних моделей оцінки якості перекладу та окресленні перспективних шляхів розв'язання проблеми оцінювання якості перекладу текстів.

Слід зауважити, що починаючи з 70-х рр. ХХ сторіччя, у зв'язку з формуванням теорії перекладу як окремої філологічної галузі, критика перекладу стає предметом аналізу західних лінгвістів. Першим теоретиком перекладознавства, який звернув увагу на оцінку якості перекладу, був Ю. Найда [1]. Він стверджував, що першорядну роль в оцінюванні перекладу відіграє реакція читачів. На його думку, висока оцінка перекладу визначена ідентичною «реакцією» читачів на текст оригіналу та текст перекладу. Таке розуміння виникає з висунутої Ю. Найдою концепції «динамічної еквівалентності». У 80-і рр. розвиток «Скопос-теорії» (К. Райс, Г. Фермерс) позначився і на формуванні нового підходу до оцінки якості перекладу. Ключовим елементом цієї теорії є «Скопос», або мета тексту перекладу, яка, власне, і визначає його якість. З початку 90-х рр. зазнають розвитку нові підходи до оцінки перекладу, засновані на принципах функціоналізму. Відповідно до таких підходів, оцінку якості тексту перекладу визначає сам реципієнт, заздалегідь позначивши критерії, яким даний текст, на його думку, повинен відповідати.

Загалом, якщо здійснити бодай побіжний аналіз найбільш відомих теоретичних підходів до оцінки перекладів, неважко буде помітити, що більшість із них зводиться здебільшого до визначення норм, стандартів і параметрів, що висувають до перекладу з опертям на ту чи іншу концепцію перекладознавства. Так, наприклад, Гідеон Турі розробляє концепцію норм перекладу, в яку входять, серед інших, безпосередньо перекладацькі норми. Серед них Турі розрізняє попередні (preliminary norms) та операційні (operational

norms) норми перекладу [8, с. 58–59]. Вони безпосередньо чи опосередковано визначають стосунки між текстом оригіналу і текстом перекладу.

Ендрю Честерман [2, с. 80–107], розмірковуючи про проблеми оцінки якості перекладу, пропонує власний перелік норм, яким повинен відповідати якісний переклад, наприклад: прийнятність (acceptability norm), зв'язок тексту перекладу з текстом оригіналу (relation norm) або, іншими словами, еквівалентність, комунікативну норму та ін. Цікавий підхід до означеної проблеми знаходимо також у Катаріні Райс, яка детально зупиняється на питаннях критики перекладу [7]. На її думку, критик перекладу повинен у першу чергу враховувати тип перекладного тексту, оскільки це безпосередньо обумовлює перекладацьку стратегію, а отже, і створює критерії та параметри якості перекладу.

Водночас на увагу заслуговують і ті теоретичні підходи, які не лише описують норми адекватності перекладу, а пропонують комплексні моделі, які можуть бути застосовані для визначення якості перекладеного тексту.

Так, наприклад, Джуліан Хаус [5, с. 243–257] пропонує функціонально-прагматичну модель оцінки перекладу, засновану на розумінні перекладу як реконтекстуалізації тексту оригіналу. В основі даної моделі лежить поняття функціонально-прагматичної еквівалентності. Власне еквівалентність в її теорії є основою в оцінці якості перекладу [3; 4]. На думку Дж. Хаус, еквівалентність не може асоціюватися лише з формальним адекватним передаванням лексичних і синтаксичних одиниць, оскільки кожна мова має відмінності в лінгвістичному портретуванні дійсності. Невід'ємною ж умовою функціонально-прагматичної еквівалентності виступає факт функціональної відповідності одиниць текстів оригіналу і перекладу.

Функціонально-прагматична модель має на меті збереження «значення» у процесі його трансферу із одного лінгвокультурного фону в інший. Три аспекти цього «значення» є основоположними для перекладу: семантичний, прагматичний і текстуальний. У такому разі переклад розглядається як

реконтекстуалізація тексту А1 в семантично і прагматично еквівалентний йому текст А2. При використанні поняття «функція» тексту усвідомлюється, що в тексті наявні елементи, які вказують на дану функцію. Під поняттям функції тексту розуміється використання тексту в особливому контексті. Це призводить до системних відносин між контекстом і мовою тексту, які можна простежити, розбивши контекст на керовані «контекстуальні параметри». Таке розуміння становить аналітичну основу підходу Дж. Хаус [3; 4; 5]. На її думку, для того щоб оцінити якість перекладу, необхідно проаналізувати і порівняти текст оригіналу і текст його перекладу на трьох рівнях: мови / тексту, регістру (який містить Галузь, Напрямок, Форму) і жанру. Ситуативний контекст Дж. Хаус розкладає на такі керовані «контекстуальні параметри», або «виміри»: «Галузь» охоплює тему, предмет обговорення; «Напрямок» відсилає до учасників комунікації, до соціальних відносин, що існують між ними; і «Форма», яка включає аудиторію, для якої створено мовленнєвий твір (для читачів чи слухачів), а також ступінь реальної взаємодії між автором і одержувачем тексту. Другим ключовим моментом, на думку Дж. Хаус, є вид перекладу. Вона виділяє два різних види перекладу: «відкритий» (overt translation) і «прихований» переклад (covert translation).

Дещо іншу схему пропонує Крістіана Норд [6]. На її думку, критика перекладу повинна спиратися на поняття «Скопос», або «мета перекладу» [6, с. 171]. Для формування оцінки необхідно скласти профіль тексту перекладу, в якому Скопос повинен поєднуватися з параметрами вихідного тексту. Згідно з таким профілем і необхідно оцінювати якість перекладу. К. Норд зазначає, що для того, щоб оцінити якість перекладу, недостатньо просто проаналізувати і виявити допущені в ньому помилки, необхідно також класифікувати ці помилки. Вона вважає, що класифікація помилок залежить від функцій тексту і, таким чином, екстратекстуальні помилки (на прагматичному або лінгвокультурному рівнях) повинні розцінюватися як більш серйозні порівняно з інтратекстуальними (виключно лінгвістичними). К. Норд не пропонує формальних критеріїв

оцінки перекладу, а розглядає дані критерії залежно від типу перекладу: від буквального до вільного. З тієї ж причини вона не пропонує класифікацію помилок, яких припустився перекладач. Замовник перекладу сам створює вимоги до перекладу та визначає його цілі.

Поширеними на сьогодні є концепції, відповідно до яких текст, попри те, що тлумачиться за своєю природою як мовно-текстова дія, проектується на макрорівень суспільства. З огляду на це оцінка якості перекладу повинна бути сформована на підставі як ендегенних (текстових), так і екзогенних (соціально-історичних) факторів, які мають безпосередній вплив на цільовий переклад [9]. Науковці зауважують, що, тоді як аналіз ендегенних факторів корелює із встановленням еквівалентності вихідного тексту та тексту перекладу, то аналіз екзогенних параметрів вимагає кваліфікованого інтертекстуального аналізу, який органічно доповнює критерій еквівалентності. Такий підхід враховує як синхронний, так і діахронічний аспекти тексту.

Отже, бодай стислий критичний аналіз теоретичних підходів до проблеми оцінки якості перекладу дає змогу стверджувати, що навіть ті з них, які пропонують модель оцінки перекладу, не мають особливої практичної значущості; крім того, простежується тенденція до того, що чим більш розробленим і складним є теоретичний підхід, тим більш складним стає і сам процес продукування оцінки якості перекладеного тексту. Відповідно з кожним таким теоретичним підходом можна лише дати опис тексту перекладу і наявних у ньому помилок, але вироблення шкали оцінок, виходячи з даних теоретичних підходів, є завданням складним. Імовірно, для того, щоб швидко, якісно і найменш суб'єктивно оцінити переклад, більш дієвими є інші методи. Такий метод, який на сьогодні постулюється як метод кількісної оцінки якості перекладу, активно розробляється різними перекладацькими організаціями, починаючи з 70-х рр. XX століття паралельно з теоретичними підходами. Основною метою методу є виставлення точної числової оцінки перекладу. Для цього розробляються шкали оцінювання, встановлюється

припустимий числовий коефіцієнт відповідності перекладу нормі (виходячи з критеріїв та кількості помилок), визначається сама норма, а також виявляються типології помилок, відповідно до яких і визначається числовий коефіцієнт.

Першою кількісною системою оцінки перекладів стала модель Sical (Canadian Language Quality Measurement System), розроблена для проведення професійної атестації перекладачів на базі Канадського державного бюро перекладів (Canadian Government Translation Bureau). Система Sical базується на підрахунку кількості помилок, серед яких також розрізняють чотири категорії: мовні і перекладацькі, а також грубі і негрубі помилки. Виходячи з цього, була складена шкала оцінок для перевірки тексту з 400 друкованих знаків.

Багато інших моделей, також розроблених для проведення сертифікаційних іспитів для перекладачів, ґрунтуються на подібній схемі, щоправда, більш досконалії (наприклад, система Американської асоціації перекладачів, кількісна система оцінки якості перекладів Ради усних і письмових перекладачів та термінологів Канади та ін.).

Слід зауважити, що дещо пізніше були розвинені більш зручні і продумані кількісні моделі оцінки якості перекладів. Так, наприклад, з'явилася єдина система, яка враховує тип тексту, що перекладається, і орієнтована виключно на оцінку технічних текстів перекладу – система SAE J 2450 (J2450 Translation Quality Metric). Не можна оминати увагою і одну з найбільш успішних на сьогодні Європейських моделей – Black Jack, розроблену Британською агенцією перекладів (British Translation Agency, ITR). Дана модель є комерційним закритим продуктом у формі програмного забезпечення, що встановлюється на ПК, і значно полегшує роботу експерта з оцінки перекладу.

Загалом розвиток кількісних моделей значно полегшив процедуру оцінки якості перекладу. Однак, кількісні моделі оцінки якості перекладу мають суттєві недоліки, які часто можна виявити навіть шляхом поверхневого аналізу. Серед цих недоліків, наприклад, можна відзначити такі, як: «прихильність» моделі до певної кількості слів у тексті;

розмиті, неясні параметри оцінки; відсутність або нестача важливих параметрів оцінки; неясна шкала присвоєння оцінок; відсутність рівня «прийнятності» перекладу або, іншими словами, числового стандарту, за якого переклад може вважатися «допустимим».

Отже, на сьогодні проблема створення ефективної моделі оцінки якості перекладу, яка б ґрунтувалася на єдності теоретичних досліджень у галузі перекладознавства та практичних формах реалізації теоретизованих положень, залишається повністю не вичерпаною. Методи відбору критеріїв і параметрів формування оцінки нерідко є суперечливими і тяжіють до суб'єктивізму, що створює широке підґрунтя для подальшої наукової роботи на цій важливій ділянці перекладознавства з урахуванням сучасних досягнень дискурсології, лінгвокультурології, психолінгвістики, етнолінгвістики, когнітології та машинного перекладу.

Література

1. Найда Ю. К науке переводить. Принципы соответствий / Ю. Найда // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике : сборник статей. – М. : Международные отношения, 1978. – С. 23–45.
2. Chesterman A. Can theory help translators? A dialog between the ivory tower and the wordface / A. Chesterman, E. Waner. – Manchester : St. Jerome publishing, 2002. – 145 p.
3. House J. Translation Quality Assessment : A Model Revisited / House J. –Tübingen, 1997. – 243 p.
4. House J. How do we know when a translation is good? / J. House // E. Steiner & C. Yallop (Eds.), Exploring Translation and Multi-lingual Text Production : Beyond Content – Berlin : Mouton De Gruyter. – 2001a. – pp. 127–160.
5. House J. Translation quality assessment : Linguistic description versus social evaluation / House J. – Meta. – 2001b. – 46(2) : 243–257.
6. Nord Christiane. Translating as a purposeful activity. Functionalist approaches explained / Chricstiane N. – Manchester : St. Jerome, 1996. – 178 p.

7. Reiss Katharina. La critique des traductions. Ses possibilités et ses limites : catégories et critères pour une évaluation pertinente des traductions / Reiss K. – Artois : Artois Presses Université, 2002.

8. Toury Gideon. Descriptive Translation Studies and Beyond / Gideon T. – Amsterdam-Philadelphia : John Benjamins, 1995. – 204 p.

9. Newmark P. Approaches to Translation / Newmark P. – Oxford, 1981. – 201 p.

Стаття надійшла до редакції 23 лютого 2015 року

УДК 811-111

*Наталія Кожемяченко
(м. Кременчук, Україна)*

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ МАНІПУЛЯЦІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ РЕКЛАМІ

У статті аналізуються основні підходи до визначення маніпуляції, виокремлюються лінгвістичні засоби маніпуляції в англomовній політичній рекламі. Послугуючись дискурс-аналізом, політичну рекламу розглянуто як складну гетерогенну текстову форму зі специфічними комунікативно-прагматичними особливостями. Аналіз передвиборчих програм дає змогу довести відмінність авторських моделей або текстотипів політичної реклами. Окреслюються основні характеристики текстотипу політичної реклами, приймаючи до уваги маніпулятивну складову передвиборчої компанії як комунікативної події.

Ключові слова: *політичний дискурс, політична реклама, комунікативна подія, текстотип, імідж, маніпуляція, вербальні засоби, сугестія.*

В статье анализируются основные подходы к определению манипуляции, выделяются лингвистические средства манипуляции англоязычной политической рекламы. Используя дискурс-